

THE PROTAGONISTS OF "THREE WOMAN IN A MIRROR" BY E.-E. SCHMITT

FACING THE CHALLENGE TO BE A WOMAN-SUBJECT

Simona-Mihaela Marica (Ilieș)

PhD. Student, "Babeș-Bolyai" University of Cluj-Napoca

Abstract: The novel "Three Women in a Mirror" by E.-E. Schmitt presents three side-by-side female destinies facing a challenge that will shape them from then on. Wishing to evolve as a subject if you are woman is not an externally encouraged endeavour in neither of the periods described in the novel. But, between the acute lack of opportunities and the unconditional freedom to affirm oneself as an individual, the protagonists will, sometimes, have to choose between multiple options and will surprise us with their decisions.

The scientific undertaking of studying the issues posed by this novel entails resorting to the analytical and text interpretation method. The theoretical basis consists of Alain Touraine's essays on the emancipation of women, as well as the three female types described by Gilles Lipovetsky in the essay "The Third Woman". In my attempt to uncover the underlying ley lines beneath the three protagonists' life decisions, I have noticed that the fear of being on one's own is almost impossible to manage now, in the era of all possibilities, while during the previous eras, which clearly defined and restricted the role played by women in society, allowed for rather brave, saving options.

Keywords: Lipovetsky, third woman, Touraine, women's emancipation, woman-subject

Femeile și-au cucerit greu dreptul elementar de a acționa în societate și în intimitate ca subiect. Nu a fost simplu, dar pașii au fost făcuți și procesul părea încheiat spre finalul secolului XX. Totuși, atât mărturiile literare pe care le voi cita în această lucrare, cât și cele reale, preluate de sociologi, esești și alți teoreticieni, arată că femeia actuală este încă o ființă hăituită și că, în unele cazuri, are chiar nostalgia perioadei în care se se putea retrage într-un rol.

Intenția mea este de a identifica provocările cu care femeia emancipată se confruntă în încercarea sa de a se afirma ca subiect. În acest scop, voi aplica metoda analizei și interpretării de text literar asupra romanului *Femeia în fața oglinzii* a lui Eric-Emmanuel Schmitt. Cele trei destine feminine din acest roman sunt situate în trei epoci distincte (Renaștere, începutul în secolului XX și prezent) sunt tot atâtea exemple de răzvrătire în fața unui destin impus de societate și pot fi puse în legătură cu cele trei modele istorice de femei propuse de Lipovetsky în *A treia femeie*. Analiza lor comparativă ne va permite să observăm în ce măsură putem sau nu identifica o ameliorare în timp a condiției feminine. Ca material teoretic, voi mai folosi și afirmațiile lui Touraine cu privire la emanciparea femeilor din volumul *Lumea femeilor*, eseul-mărturie al lui Michele Fitoussi intitulat *Le ras-le-bol des Superwomen* precum și recentul articol al Laurei T. Ilea din **Observatorul Cultural** - « *Despre o posibilă redefinire a genomului feminin* ». Toate acestea îmi vor permite să desprind niște concluzii cu privire la ce anume din condiția femeii actuale o împiedică să se împlinească, să se asume ca subiect.

Ca ipoteză preliminară, trebuie să admitem că pentru o largă majoritate a înaintașelor noastre condiția de obiect a avut avantajele ei și dorința de emancipare părea un nonsens. Fie că lipsa de orizont le făcea să nici nu spere la altceva (în cazul celor mai oropsite de soartă), fie că preferau confortul unei existențe amenajate după reguli impuse de bărbați, având grijă să găsească mici surse de evadare (în cazul celor privilegiate), acestea acceptau tutela pentru a

avea liniște. Dar, lăsînd de o parte marea masă a femeilor obediente sau resemnate, adică « adaptate » la ceea ce se aștepta de la ele, au existat și femei al căror potențial s-a pierdut datorită mediului ostil în care au viețuit, precum și femei care « au aruncat oglinda » pe care le-o întindea societatea și s-au afirmat ca subiect.

Lipovetsky distinge trei modele feminine care s-au succedat ori au mers în paralel de-a lungul timpului (2000, 179-187):

1. « prima femeie », cea care a coincis cu elogiarea superiorității virile, este *femeia depreciată*; cronologic vorbind, imaginea acestei femei predomină din cele mai vechi timpuri și, în anumite pături sociale, pînă în zorii secolului XIX;
2. « a doua femeie » este *femeia slăvită*, model prezent în Occident începînd cu a doua parte a Evului Mediu în « cultul Doamnei iubite » și care se concretizează în secolele XVIII-XIX în « sacralizarea soției-mame educatoare »; deși se constată ameliorare în atitudinea masculină față de femei, « tutela » nu este încă ridicată...
3. « a treia femeie », cea *nedefinită*, ar marca o răsturnare față de modelele anterioare prin aceea că tutela masculină nu mai este acceptată; e femeia care alege să se construiască pe sine în deplină libertate.

« Cele trei Ane » ale lui Eric-Emmanuel Schmitt din romanul *Femeia în fața oglinzii* - Anne, Hanna și Anny - aparțin categoriei femeilor care aleg să trăiască liber, iar faptul că autorul le dă același nume nu este gratuit. E un mod subtil de a transmite, pe lîngă anumite similarități ale destinelor lor, mai ales o anumită punte în timp ce se va stabili între ele. Cea dintîi, Anne de Bruges, va fi un model pentru celelalte două. Voi detalia în continuare fiecare destin în parte, cu accent pe frămîntările la care epoca le-a expus pe aceste femei și felul în care au reușit fiecare să iasă din impas.

Anne sau a te simți « diferită »

Tînăra Anne, o adolescentă din Bruges în epoca Renașterii, dă cu piciorul măritișului și se refugiază în codrul din preajma orașului. Face aceasta pentru că nu știe și nu vrea să se mintă, o face pentru că se simte « diferită ». Ea se opune astfel unei căsătorii pe care toți cei din anturajul ei o consideră tot ceea ce poate să-și dorească mai mult o femeie. Intuiește că nu acesta e destinul ei și are curajul să iasă din tiparul impus. Ajudată de un călugăr care vede în spatele cuvintelor și acțiunilor ei omul de excepție, ea se refugiază într-un așezămînt de beghine¹ unde își află o vreme liniștea.

Renunțarea la « binefacerile » căsătoriei face să fie desconsiderată de comunitate. Aceeași comunitate o va ridica în slăvi atunci cînd va îndepărta de oraș un lup ce ataca oameni. Felul în care ea se raportează la lume, la natură, este propriu unei persoane mistice, fără însă ca în cuvintele și acțiunile ei să existe vreo încercare de a le raporta din proprie inițiativă la religia catolică. (De-altfel, ulterior, Hanna îi va interpreta gîndurile și poemele ca o prefigurare a psihanalizei.) Greșeala cea mai gravă în ochii reprezentantului Inchiziției e dată tocmai de această onestitate cu care își spune părerea despre subiecte fierbinți ale epocii, precum acordarea indulgențelor. Îngrădirea vocii ei prin arderea pe rug devine stringentă pentru prelatul ofensat și amintește de denunțarea de către Dante în *Despre cuvînt* a femeii ca avînd o voce lipsită de rațiune, clevetitoare.

În cazul Annei de Bruges, obstacolele din calea emancipării par a fi de netrecut și **vin din afara ei**. În ceea ce o privește, lucrurile sunt simple și clare. Aici rezidă forța ei. Înainte chiar de a putea să se emancipeze efectiv, ea este o femeie-subiect: pentru că reușește să își asume actele ei și să evite chiar și cel mai mărunț compromis. Și face acest lucru într-o epocă în care, dacă e să reluăm modelele identificate de Lipovetsky, « alegerea » era între a fi *depreciată* sau *slăvită* ca femeie, ambele atitudini presupunînd tutela masculină. Ajunsă între beghine, adică într-o comunitate ce îi respectă personalitatea, ea se emancipează prin

¹comunități de femei ce se trăiesc și se gospodăresc singure în vremea cruciadelor (în Belgia și Olanda)

libertatea de a munci. Chiar dacă un concurs nefericit de împrejurări în care e acuzată pe nedrept și lipsită de susținere o condamnă la moarte, felul demn de a-și accepta sfârșitul face din ea un adevărat model pentru femei precum Hanna și Anny.

Hanna sau a renunța la tot pentru a fi cu adevărat tu însăși

Hanna este o moștenitoare bogată ce trăiește în Viena imperială de început de secol XX și se vede angrenată de către anturaj într-o căsătorie « perfectă ». Totul decurge atît de impecabil conform tradiției, încît ea intră fără nici o rețineră în rolul care i se atribuie. Mai mult decît atît: aflată sub permanenta supraveghere a familiei soțului, suferă într-atît de mult că nu poate avea copii încît generează o « sarcină isterică » cheltuind între timp frenetic averea personală de care dispune pentru a-și completa colecția de « sulfide ». Este o femeie iubită și admirată, dar, deși independentă financiar, **nu contează ca subiect**. Nu are nici o șansă de emancipare atîta timp cît nu îndrăznește să dea la o parte straturile de vinovăție pe care i le-a așezat în spate societatea patriarhală: vinovăția de a nu fi la înălțimea unei partide atît de strălucite precum e soțul ei, vinovăția de a-și dori altceva decît « trebuie » să își dorească, vinovăția de a nu se adapta rolului ce i-a fost alocat: de a nu fi femeie « prin vocație », precum mătușa Vivi (Schmitt, 244).

Criza dată de descoperirea falsei sarcini precum și contactul cu psihanaliza în stadiul său de pionerat vor face să iasă la suprafață tot ceea ce a stat ascuns atîta timp: nevoia de a se înțelege, de a ieși din rolul de « femeie slăvită », de femeie-obiect, și de a se afirma ca femeie-subiect. Deși s-au făcut niște pași în aprecierea femeilor, puterea lor de « femei slăvite » rămăsese « închisă în teritoriile imaginarului, ale discursurilor și vieții casnice » (Lipovetsky, 183). Emanciparea Hannei nu se realizează greu **în exterior** pentru că averea îi dă o poziție de forță și își poate impune deciziile. Dar, ea presupune un lung travaliu **interior** de înțelegere și acceptare a dreptului ei de a ieși de sub tutelă. În fapt, o « trezește » o cură psihanalitică.

Forța ei de a renunța total la avere și de a o lua de la început pe cont propriu intrînd în lumea psihanalizei presupune o voință demnă de admirație. Confirmarea că a luat cea mai bună decizie îi vine atunci cînd află de Anne de Bruges, îi citește poemele din *Oglinda nevăzutului* și regăsește în elanurile mistice pe care acestea le descriu explicarea termenului psihanalitic de « libido » și a unor senzații și sentimente pe care ea însăși, Hanna, le-a încercat. Stabilește astfel o punte peste timp între ele două, admirația pentru Anne concretizîndu-se în cartea pe care i-o dedică. Viața pe care o duce Hanna în continuare e una în care își decide fiecare pas singură și își cîștigă existența ca psihanalistă. Moartea violentă, în timpul Primului Război Mondial, survine ca urmare a unei decizii de a se alătura unui grup de francezi atacați de batalioanele germane, deci întrucîta, « de ai săi ». Pentru prietena și confidenta ei, Gretchen, viața Hannei devenise o « rătăcire ». Din perspectiva pe care o abordăm în această lucrare, viața ei, descentrată desigur de ieșirea de sub tutela paternalistă a lui Franz, este cea a unui om liber și împlinit. O emancipare care a fost dusă în direcția bună, aceea de formare a subiectului, acea mare răsturnare despre care vorbește Touraine ca fiind cea prin care « individul - sau o colectivitate -, considerat ca fiind determinat sau consumator, se transformă într-un creator, conștient, înainte de toate de el însuși sau de ea însăși » (232-233).

Annysaua ști ce să faci cu emanciparea

Cazul cel mai complex din cele trei prezente în romanul lui E.-E. Schmitt este, însă, cel al lui Anny, « contemporana noastră ». Actrița hollywoodiană căreia « nu pare să-i lipsească nimic » (roluri, notorietate, avere), care s-a născut într-o epocă în care femeia și-a cîștigat mult dorita emancipare, pare cea mai expusă depresiei. Narcisistă, în sensul în care apare la Simone de Beauvoir acest termen, Anny alege calea mai simplă: aceea de a se asuma ca femeie-obiect. Într-o lume stăpînită de « un instinct atavic » care prețuiește la femei doar « frumusețea, tinerețea și eventual capacitățile reproductive, iar la bărbat statutul social » (Houellebecq, *Supunerea*, qtd in Ilea), actrița nici nu caută soluții de ieșire din impas.

Observăm că emanciparea nu presupune automat un pas înainte, spre a deveni subiect: « femeia emancipată poate la fel de bine să reprezinte contrariul subiectului, reducându-se, de exemplu, la un ansamblu de roluri profesionale sau la statutul unui obiect de consum sexual » (Touraine, 232). *Emancipare înseamnă așadar a putea să optezi, a dispune de această libertate individuală, dar asta nu te conduce automat la a fi subiect.*

Pentru a face față concurenței și pentru că trăiește de la o vîrstă fragedă într-un mediu în care femeia este apreciată ca obiect de decor și de consum, Anny alege a fi hipersexualizată pentru a se servi de bărbați. Ea recurge la cinism pentru a-și oferi senzația că mai deține un minim control asupra propriei vieți. Ea trăiește extravagant, însă extravaganta ei e trecută cu vederea atîta timp cît servește promovării filmelor ei. Faptul că prin acțiunile ei se îndreaptă direct spre propria-i pierzanie nu are importanță atîta timp cît atenția publicului e permanent stimulată și cît frumusețea și tinerețea ei pot fi exploatare.

Foarte inteligentă și sensibilă, ea nu reușește să stăpînească situația pînă la capăt și se refugiază în droguri, se autodistruge. Pentru că îi este greu să accepte pe termen lung standardele impuse femeii într-o lume definită din perspectivă masculină în care, pentru a răspunde la o întrebare retorică a Laurei T. Ilea, **nu** « e posibil ca personalitatea *intelectuală* a femeilor să fie seducătoare, fără a crea spaime și frisoane în lumea bărbaților »! Așadar, teama de a nu fi acceptată așa cum este o face pe Anny să se auto-diminueze. În cazul ei, « o redefinire a genomului feminin », (cum o vede Laura T. Ilea) astfel încît calități bine văzute la bărbați, precum « extravaganta, furia, aplombul și seducția inteligenței », să dea bine și la femei, ar fi salutară. Dar nu ar fi suficientă, pentru că, asemeni Hannei, ea trebuie să permită schimbarea **în interiorul ei**, trecerea de la poziția « oarecum comodă » de obiect la cea asumată de subiect.

Momentul critic în cazul ei nu e cel în care cade cel mai jos, ci e cel în care Ethan, singura persoană care o tratează ca subiect, este în pericol să se auto-anihileze datorită dependenței de droguri. Simte că e momentul să se implice chiar ea în salvarea lui. Iar soluția nu poate fi decît abandonarea oricărui contact cu lumea cinematografului de consum și implicarea creatoare într-un proiect pe măsura capacității și talentului ei. Proiectul salvator este tocmai producerea unui film despre Anne de Bruges, film în care are niște intuiții importante cu privire la atitudinea reală a acesteia în ultimele clipe ale vieții. E.-E. Schmitt propune în cazul ei o altă punte în timp spre Anne, prin intermediul lui Hanna, prin cartea pe care aceasta i-o dedicase și pe baza căreia a fost construit scenariul de către nepotul Hannei.

Putem vorbi în cazul lui Anny de cea « de-a treia femeie », cea « nedefinită » pe care o propune Lipovestky? S-a rupt ea de tutela masculină? Gîndește și acționează ea liber? Aparent, da! În realitate, libertatea o apasă: îi dă responsabilitatea propriei existențe, în timp ce contextul în care a crescut și s-a format îi impune « făgașe » nesatisfăcătoare, mult sub capacitatea ei. În fapt, Anny nu este deloc liberă, e o simplă marionetă, un obiect al dorințelor publicului consumerist și o miză de cîștig uriașă pentru magnații Hollywoodului. Ea ilustrează perfect definiția postfeminismului propusă de Judith Butler (qtd. in Ilea) căci « ia *de bune* cîștigurile sociale și politice ale doctrinei feministe, dar se demobilizează social pentru a se remobiliza nihilist ».

Avem așadar în romanul *Femeia în fața oglinzii* trei destine feminine în criză. În mod paradoxal, cea care are cel mai puțin de luptat cu sine, adică Anne, este în același timp cea mai expusă în fața rigorilor unei societăți patriarhale. « Corp alogen în lumea bărbaților », pentru o prelua expresia Laurei T. Ilea, Anne va fi eliminată cu prima ocazie de către Inchiziție.

Cele trei « Ane » au în comun absența părinților, deci o confruntare mai directă și mai rapidă cu mediul în care trăiesc, precum și o îmbinare specială între « ignoranța unui copil cu înțelepciunea unui bătrîn întors din mari călătorii » (Schmitt, 294). O inteligență vie asociată cu o anumită candoare, combinație care nu le poate asigura un trai tihnit și conformist, ci le

face să intre în criză. Totuși, dacă Anne își petrece viața în contemplare, egală cu sine și prea puțin tulburată de părerile celor din jur, celelalte două eroine sunt consumate de o tensiune permanentă pînă în clipa în care aleg să devină subiect. Toate trei se luptă cu « aparența » împlinirii rezervate lor de societate și refuză această « împlinire » pentru că se simt mutilate de rolul « fericit » impus.

Paradoxul care reiese din compararea celor trei destine feminine e că prezentul nostru nu pare a oferi neapărat mai multă libertate. Toate cuceririle feministe par pentru Michèle Fitoussi tot atîtea sarcini în plus pe umerii femeii moderne care, din evantaiul de roluri posibile la care poate opta, va alege, lacom, să nu renunțe la nimic. Necesitatea de a fi în permanență la înălțimea alegerilor tale, face uneori ca libertatea să vină împreună cu o tensiune greu de suportat. Tensiune pe care o denunță și Nancy Houston în *Reflexii într-un ochi de bărbat* atunci cînd enumeră obligațiile femeii: « să reconforteze pe toate fronturile. Profesional, să fie egale bărbaților, să facă copii cu maximă nonșalanță, să consacre timp aspectului lor fizic și să nu neglijeze sarcinile menajere. Toate astea implică o mulțime de contradicții. » (qtd. in Ilea) Femeia care reușește să bifeze toate aceste obligații, ironic numită *Superwoman* (precum și: *Femeia Perfectă*, *Super-Fraiera*) de către Michèle Fitoussi, nu va mai avea probabil timpul să se bucure de reușitele ei și, fără a renunța vreo clipă la vreuna din achizițiile feminismului, ar putea fi tentată să aleagă rolul de femeie-obiect ca fiind mai acceptabil. O libertate sub permanentă tensiune i-ar putea părea mai greu de îndurat decît acceptarea unui rol de femeie-obiect, un rol mediocru, mai limitat ca responsabilități și tutelat de o instanță superioară, tată sau soț. Ceea ce, pentru o femeie inteligentă, e o adevărată sinucidere, o poartă deschisă larg spre depresie!

Cazul lui Anny este simptomatic pentru o epocă în care faptul că predomină un model, « femeia nedefinită », nu înseamnă că trebuie « să o asimilăm unei mutații care ar face *tabula rasa* din trecut » (Lipovetsky, 186). Iar Anny pare să parcurgă toate modelele: *slăvită* cît timp e pe val, *denigrată* cînd îndrăznește să dea cu piciorul « succesului », pentru a produce propria răsturnare ca « a treia femeie », cea care nu se mai lasă definită de directivele societății, ci se construiește, « optează de una singură », pentru a-l cita pe Touraine.

Concluzii

În ciuda victoriilor feministe din secolul XX, în ciuda lărgirii evantaiului de opțiuni pus la dispoziția femeilor, realitatea arată că acestea sunt, dacă nu descurajate fățiș, măcar lăsate să se izbească de greutăți astfel încît să aleagă calea tradițională, a acceptării unei tutele. Industria modei, a cosmeticelor, a detergentilor, producțiile cinematografice de serie, mass-media etc., aleg ca țintă femeia-obiect proslăvind-o și învinovățind-o în același timp. Ieșirea din această dilemă ar putea fi o formă de solidarizare feminină în felul aceleia pe care o manifestă în timp cele trei eroine din romanul studiat. Modelele « tari », precum Anne de Bruges, sunt extrem de rare, dar mărturii de acest tip reușesc să se impună și să salveze. Chiar dacă demonstrația este în cazul nostru pe modele ficționale, dat fiind că suntem în plină epistemă literară, îndrăznesc să sper că o astfel de operă de ficțiune poate înrîuri și destinele celor care o citește!

BIBLIOGRAPHY

Schmitt, E.-E. *Femeia în fața oglinzii*. București: Humanitas, 2015. Print.

Bibliografie secundară

Fitoussi, Michèle. *Le ras-le-bol des Superwomen*. Paris: Calman-Lévy, 1987. Print.

Houston, Nancy. *Reflets dans un oeil d'homme*. Paris: Actes-Sud, 2013. Print

Lipovetsky, Gilles. *A treia femeie*. București: Univers, 2000. Print.

Touraine, Alain. *Lumea femeilor*. București: Art, 2007. Print.

Resurse web

Tușa Ilea, Laura. « Despre o posibilă redefinire a genomului feminin ». *Observator cultural*. 13 May 2016. Web. 15 December 2017.